

debuten. Det är spännande och viktiga frågor som jag hoppas att Furst får möjlighet att ta sig an i sina fortsatta undersökningar.

*Torbjörn Forslid*

**BIRGITTA JOHANSSON LINDH  
SOM EN VILDFÅGEL I SIN BUR:  
Identitet, frihet och melodramatiska  
inslag i Alfild Agrells, Victoria  
Benedictssons och Anne Charlotte  
Lefflers 1880-talsdramatik**  
Göteborg: Makadam, 2019, 335 s.

Under 1880-talet var teaterscenen ett viktigt forum för de samtida könspolitiska debatterna. Äktenskapet sattes under lupp, och frågor som rörde kvinnornas rättigheter och möjligheter diskuterades i nyskriven realistisk dramatik. Många av de mest namnkunniga författarna till dessa dramer var kvinnor, som hade stora framgångar på scener runt om i Skandinavien. Men även om deras verk i efterhand har uppmärksammats för sin samhällskritik, har de samtidigt betecknats som tendensdramer eller indignationsdramer, begrepp som ofta använts nedsättande och förknippats med sentimentalitet och melodramatik.

I *Som en vildfågel i sin bur: Identitet, frihet och melodramatiska inslag i Alfild Agrells, Victoria Benedictssons och Anne Charlotte Lefflers 1880-talsdramatik* vill Birgitta Johansson Lindh göra upp med den negativa bilden genom att rikta uppmärksamheten på de melodramatiska dragen i Agrells, Benedictssons och Lefflers dramaproduktion. Visserligen hörde dessa inslag till en lång teatertradition som var levande under hela 1800-talet, men för de av Johansson Lindh undersökta författarna fick det melodramatiska en särskild betydelse och funktion. Å ena sidan kunde de förstärka kritiken av den rådande genusordningen, å andra sidan kunde de ses som en anpassning till de rådande normerna. Det emancipatoriska budskapet blir alltså både ifrågasatt och modifierat

och lämnar utrymme för flera tolkningar. En utgångspunkt i Johansson Lindhs resonemang är att en idealistisk kodex fortfarande gällde på teatrarna; begrepp som "moral, heder och dygd" hyllades i varierande grad, och frågan om sedlighet kunde vara avgörande för om en pjäs skulle sättas upp. En annan är att de kvinnliga respektive manliga dramatikererna hade olika normer för moral och sedlighet att förhålla sig till, vilket innebar att vissa ämnen, som exempelvis sexualiteten, var betydligt känsligare för en kvinna att behandla än för en man. För att få sina pjäser spelade var de kvinnliga dramatikererna tvungna att utveckla särskilda strategier och hade, som Johansson Lindh uttrycker det, mindre svängum än sina manliga kolleger. Det gällde med andra ord att både framföra sin kritik mot det borgerliga äktenskapet och kvinnornas begränsade möjligheter och anpassa sig till kraven på moral och sedlighet. Att använda sig av melodramatiska genredrag blev ett sätt att lyckas med detta.

Materialet i Johansson Lindhs studie består av ett antal dramer av Agrell (3 stycken), Benedictsson (2 stycken) och Leffler (4 stycken). Urvalskriteriet har varit att de ifrågasätter den rådande genusordningen och kritiserar äktenskapet, familjen och kvinnans ställning, samt att de spelats på antingen Kungliga Dramatiska Teatern eller Nya Teatern i Stockholm. Ett syfte är att frilägga dramernas emancipatoriska idéer, ett annat är att undersöka de melodramatiska inslagens funktion. Vad som utmärker, och har ansetts utmärka, det melodramatiska behandlas utförligt. Enligt Johansson Lindh kan melodrama ses som en uppsättning teaterkonventioner. Dessa bör dock inte kopplas till någon specifik ideologi, utan kontexten, både den dramaturgiska och den historiska, avgör hur de kan tolkas. Gemensamt för de undersökta dramerna är att de åskådliggör de kvinnliga huvudpersonernas kroppsliga och känslomässiga erfarenheter, vilka gestaltas med hjälp av överdrifter och skildringar av extrema situationer. Pjäserna uppvisar en provkarta på

melodramatiska drag som rättegångsliknande scener, polariserade positioner, känslomässiga utbrott, föräldralösa eller döda barn och så vidare, vars syfte var att påverka läsarna/publiken och få dem att uppmärksamma de kvinnliga protagonisternas utsatthet. Emellertid innebär detta inte att de kvinnliga karaktärerna framställdes som schabloner. Tvärtom låter sig det melodramatiska förenas med en realistisk återgivning.

*Som en vildfågel i sin bur* är en ambitiöst upplagd studie. De inledande två kapitlen, som redogör för teori och metod, diskussion och definition av begrepp, historisk bakgrund och presentation av de tre dramatikerna, upptar nära en tredjedel av bokens sidor. Läsaren har med andra ord försetts med en rejäl bakgrund när hen kommer till det tredje kapitlet, där själva analyserna av dramerna börjar, vilka även ses i relation till andra pjäser. En styrka i Johansson Lindhs studie är bland annat de breda utblickarna och hennes förtrogenhet med både svensk och internationell 1800-talsdramatik.

Ibsens *Et dukkehjem* (1879) brukar anses utgöra startskottet för det moderna genombrottet med sin skildring av hur Nora lämnar man och barn för att gå sin egen väg och finna sig själv. Dramat väckte uppståndelse och förskräckelse men fick även en rad efterföljare. Dockhemslitteraturen blev ett begrepp, och pjäser med liknande tematik kom att betraktas som efterklangsdramatik dit både Alfild Agrells drama *Räddad* (1882) och Anne Charlotte Lefflers *Sanna kvinnor* (1883) har räknats. Men även om det finns många likheter mellan Ibsen och de kvinnliga dramatikerna, pekar Johansson Lindh på intressanta och avgörande skillnader. Ibsens Nora befinner sig exempelvis i inte samma askungesituation som Viola i *Räddad* och Berta i *Sanna kvinnor*. De senare får arbeta hårt för att bidra till sina respektive familjers försörjning och intar ett slags offerposition i förhållande till sina antagonister, i det förra fallet den äkta maken och svärmodern och i det senare fadern. Till skillnad från Nora,

som genomgår en plötslig förvandling, är Viola och Berta moraliskt oförvitliga från början till slut. I melodramatiska känsloutbrott och uppgörelse-scener visas deras sanna natur, och genom sitt rättspatos och sin godhet vinner de läsarens/åskådarens sympatier, trots att de ifrågasätter sin underordnade position i förhållande till patriarkatets representanter, maken respektive fadern. Pjäserna bryter därmed mot den tysta överenskommelse som rådde mellan publiken och scenen, vilket innebär att åskådarna skulle förhålla sig solidariska med den eller de personer som stod för samhällets fortbestånd. De melodramatiska utspelen kunde emellertid skapa osäkerhet och ambivalens. I exempelvis *Räddad* kan Viola tolkas både som offer för kvinnoförtryck och som en kvinna som gått över gränsen för det passande. Samma dubbelhet gäller slutet i *Sanna kvinnor*, där frågan är huruvida Berta uppoffrar sig eller gör motstånd då hon tackar nej till ett frieri.

Det melodramatiska motivet "oskulden och skurken" varierar i bland annat Lefflers dramer *Elfvan* (1880) och *En räddande engel* (1883), det senare en bearbetning av novellen "En bal i societeten" (1882). I bägge pjäserna är huvudpersonerna unga kvinnor, vars erotiska attraktionsvärde ligger i just det faktum att de är oskuldsfulla och oerfarna och som därför utnyttjas av de män som vill göra dem till kvinnor. Också i Lefflers *Hur man gör godt* (1885) görs kvinnan till en vara och kvinnokroppen, både den borgerligas och den prostituerades, till en fetisch. Diverse förvecklingar med illegitima förhållanden och illegitima barn är ytterligare melodramatiska inslag.

I de tre dramerna är det heterosexuella erotiska begäret dock inte enbart riktat mot den unga kvinnans kropp. De kvinnliga huvudpersonerna, som står på gränsen till att bli vuxna, genomgår ett sexuellt uppvaknande om än skildrat i försiktiga ordalag. När *Elfvan*, efter mötet med den konstnär som har henne som modell för sin tavla, säger att hon känner sig underlig, ser Johansson Lindh det som uttryck



för hennes erotiska begär. Likaså kan det oväder som utbryter efter deras möte ses som en bild för de starka känslor som Elfvan drabbas av. De melodramatiska inslagen innebär dock att skildringens realistiska anspråk undermineras, och därmed blir heller inte skildringen av Elfvens begär lika utmanande för den borgerliga publiken. Även i "En bal i societeten" skildras hur starka och erotiska känslor, vilka ansågs vara oacceptabla för en ung kvinna, väcks genom dansen. Tolkningsmöjligheterna är emellertid inte entydiga; de kroppsliga symptomen och bristen på självkontroll kan dels ses som ett bejakande av sexualiteten dels som ett varnande exempel.

De pjäser som Johansson Lindh diskuterar tar upp såväl de gifta som ogifta kvinnornas levnadsvillkor, vilka präglas av instängdhet, förtingligande och begränsade möjligheter. Ett särskilt kapitel ägnas åt moderskapet i Alfhild Agrells dramer, som ger prov på både goda mödrar som slåss för sina barns rättigheter och onda mödrar som tvingar sina barn till handlingar som strider mot deras önskningar. De melodramatiska motiven "den förförda oskulden" och "den fallna kvinnan" varierar i både *Dömd* (1884) och *Ensam* (1886). Båda pjäserna handlar om kvinnor som fött barn utanför äktenskapet och som trots samhällets fördömande visar prov på moralisk resning och respektabilitet. Samtidigt lyfts frågor om de skilda villkor som gällde för kvinnors respektive mäns sexualmoral.

Agrells och Lefflers dramatik förenas av att de synliggör och iscensätter en konflikt mellan å ena sidan kvinnornas lycka och möjligheter och å andra sidan samhällets normer och krav. I stället för att betraktas som individer reduceras kvinnorna till objekt i den patriarkaliska borgerliga kulturen. Victoria Benedictsson däremot visar upp ett annat scenario. I dramerna *Final* (1885) och *I telefon* (1887) beskrivs ett närmande mellan kvinnan och mannen. Då direktör Bruhn i *Final* förskingrat pengar, förlorat sin ställning och riskerar att hamna

i fängelse ser han till slut sin hustru för den människa hon innerst inne är. I *I telefon* målar Benedictsson, i skildringen av en begynnande kärlekshistoria mellan två unga människor, upp en motbild till den borgerliga äktenskapsmarknaden, där framgång mäts i pengar.

Birgitta Johansson Lindhs framställning kan stundtals upplevas som språkligt tungrodd och något omständlig. Resonemangen är dock övertygande och väl underbyggda när det gäller de melodramatiska genredragens funktion och den ambivalens som präglar de dramer hon studerar. En fråga som inställer sig är huruvida denna dubbelhet också märktes i den samtida receptionen. Hur ställde sig kritikerna till pjäsernas budskap och var de eniga eller oeniga i sin tolkning? Även om en fullständig receptions-historik inte vore möjlig inom ramen för denna undersökning, kunde frågan ha belysts något med exempel hämtade från tidigare studier som diskuterar mottagandet av de kvinnliga författarnas dramaproduktion. Dessa invändningar hindrar dock inte att Johansson Lindh lämnat ett mycket välkommet bidrag till forskningen om det slutande 1800-talets kvinnliga dramatiker. Det bygger på en fruktbar kombination av teater- och litteraturvetenskapliga perspektiv, för en intressant dialog med tidigare läsningar och frilägger nya och spännande skikt hos 1880-talets mest spelade och populära dramer.

*Eva Heggstad*

**SVEN ANDERS JOHANSSON**  
**DET CYNISKA TILLSTÅNDET**  
Göteborg: Glänta produktion, 2018  
(Glänta hardcore nr 8), 150 s.

Sven Anders Johanssons *Det cyniska tillståndet* kom ut för snart två år sedan. Den fick då övervägande positiv uppmärksamhet och beskrevs i Martina Montelius recension i *Expressen* (31 juli 2019) och Therese Bohmans recension i *Aftonbladet* (8 augusti 2019) som en mycket sällsynt "intellektuell landvinning", en intellektuellt